

ІДІОСТИЛЬ КАТУЛЛА В КОНТЕКСТІ ЙОГО НОВОВВЕДЕНЬ І РИМСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

Борбенчук І. М.

ВСТУП

Римський поет Гай Валерій Катулл (87–54 рр. до н. е.) протягом багатьох віків викликає захоплення своїм визначним талантом і підштовхує розгадувати таємниці свого короткого життя. Перші дослідження Катулла пов'язані з промовою філософа Апулея «Апология» (II ст.) та історичним трактатом письменника Ієроніма «Хроніка» (IV ст.), на які орієнтуються наступні покоління науковців. Однак концептуальне вивчення творчості поета розпочалося в XVI ст. з виходом у світ двох повних видань творів – з коментарями французького письменника М.-А. Мюре (Венеція, 1554 р.) та за редакцією італійського історика І. Скалігера (Антверпен, 1582 р.), і продовжено німецькими (Р. Вестфаль, Г. Гендріксон, Б. Нібур, Л. Швабе, С. Райц де Ріварола), французькими (Е. Нажот), українськими (І. Мегела, О. Сучалкін), американськими (А. Вудмен, В. Дюрант, С. Оннеті, М. Скіннер, С. Строуп), російськими (М. Гаспаров, А. Лосєв, Є. Пшенніна, І. Шталь) ученими, дослідження яких детерміновано за лінгвістичним, літературознавчим, культурно-історичним напрямом.

Сучасні тенденції вивчення тексту спрямовані на залучення когнітивних, структурних, експресивних підходів, а при аналізі творчого доробку митця враховуються лінгвокогнітивні та лінгвокультурні чинники, що формують ідіостиль автора, який визначають як «індивідуальний стиль», «авторський стиль», «мовна особистість», «мовна картина світу». Зокрема, дослідження ідіостилю в когнітивній лінгвістиці (І. Тарасова, І. Бідіна, О. Малишева, В. Маслово) полягає у вивченні мовної репрезентації концептів як базових складників картини світу письменника. Лінгвопоетичний напрям дослідження ідіостилю (В. Григор'єв, І. Ковтунова, Н. Кожевникова, Є. Красильникова) ураховує естетично значеннєві мовні засоби виразності, особливості ритму та ритми, словотворчість письменника, особливості синтаксису,

ключові слова й образи, їх роль у відтворенні світосприйняття поета¹. Це дає змогу вивести дослідження на новий рівень і спостерігати за поетичним словом з позиції авторського стилю, трактуючи творчість як сукупність світоглядних орієнтирів митця. Зважаючи на це, для встановлення ідіостилу Катулла залучено лінгвокогнітивні прийоми та враховано літературні норми й традиції в Римі 50-х рр. I ст. до н.е.

Варто зазначити, що тривалий час латинська мова не використовувалася в письменстві, однак перші римські поети (Лівій Андронік, Гней Невій, Квінт Енній) застосовують латину, чим розвивають її можливості і створюють певні літературні стандарти. Розвиток поезії був досить стриманим, що пояснюється раціональним життям римських громадян і відсутністю відповідних засобів для вираження витончених почуттів². У III ст. до н. е. захоплення елліністичною культурою продукувало нову тематику в римській ліриці, що відзначалася інтересом до внутрішнього світу людини, а поява епіграм без адресата в к. II ст. до н. е. (Помпій і Манлій) і гострих епіграм (I ст. до н. е.), присвячених конкретній особі (Луатацій Катул, Валерій Едітуй, Порцій Ліцин), сприяли більшому ступеню індивідуалізації. Суспільно-політичні події I ст. до н. е. спонукали звернутися до світогляду й стилістичних норм еллінізму, зокрема до александрійської поезії, специфічними прийомами яких була «ученість» (використання невідомих міфів, цитування давніх письменників, удосконалення мовних засобів), аполітизм, створення малих жанрів. Поезія нової якості, написана латинською мовою, стала невід'ємним елементом і відіграла важливу роль у розвитку римської літератури.

У 50-х рр. I ст. до н. е. в Римі виник літературний гурток неотериків (Валерій Катон, Ліциній Кальв, Корніфацій, Квінтілій Вар, Фурій Бібакул, Гай Гельвій Цінна, Катулл, Гортензій Гортал), творчість яких вирізнялася новою тематикою (особисті почуття, гостре висміювання ворогів), аполітизмом, «ученістю» (згадки маловідомих міфів, географічних назв), малими жанрами (епіграма, елегія, ямб).

¹ Черник О. Ідіостиль письменника як лінгвістичний феномен та методи його вивчення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 1 (83). С. 115.

² Мегела І. «Люблю і ненавиджу» Катулла VS «Ars amatoria» Овідія. *Studia Linguistica*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 20.

Традиції, що склалися в римському суспільстві, відображено в поезіях Катулла, однак його прагнення вийти за наявні рамки спонукали до створення власного корпусу виражальних засобів на різних мовних рівнях, які свідчать про новаторство й креативний авторський стиль. Завдяки комплексному аналізу різножанрових творів визначено ідіостильові особливості поета й охарактеризовано авторську манеру письма на трьох рівнях – фонетичному, лексичному, стилістичному.

1. Фонетичні особливості поезій Катулла

До специфічних рис поетичного стилю Катулла відноситься звукопис, що передає фонологічні особливості й разом із тим увиразнює поетичні образи. Своєрідні фонетичні явища можна пояснити низкою причин, зокрема відсутністю єдиного варіанта написання слів у латинській мові цього періоду, метричними розмірами, бажанням автора створювати поезію високого стилю. Поет усвідомлював здатність таких засобів емотивно впливати на емоційний стан читача та передавати широкий спектр емоційних і психічних станів персонажів, тому максимально застосовував їх у творах.

Так, однією з особливостей його стилю є використання архаїзмів. У свій час Лівій Андронік завдяки архаїзмам зобразив італійський колорит у поемі «Одіссея»³, а Гней Невій створив урочистий стиль у поемі «Пунічна війна»⁴. Для досягнення творчих задумів Катулл уживає архаїзми, які не лише надають творам історичного колориту й підкреслюють урочистий стиль поезій, а й створюють певний мовний код, зрозумілий автору й читачеві. Зафіксовані архаїчні форми іменників (*volturius*, *Mavors*, *aes*), сполучників (*ni* та *nive*), дієслів (*gnatus*, *quaeso*, *devolsit*, *volt*, *lubet*). Подолати метричні складнощі в латинському віршуванні допомагають такі фонетичні явища, як монофтонгізація дифтонгів (*oricilla* від *auricula*; *colis* від *caulis*; *celicola* від *caelicola*; *pene* від *paene*), синкопа (*oraclum* від *oraculum*; *saeculum* від *saeculum*; *tegmen* від *tegimen*), спрощення (**ll** > **l** – *vilicae* замість *villicae*; **exs** > **ex** – *exilium* замість *exsilium*, *exules* замість *exsules*; **gn** > **n** – *magus* замість *magnus*; **mp** > **p** – *tyranum*, замість *tympanum*), подвоєння (**l** > **ll** – *loquella* замість *loquela*; *pilleatis* замість *pileatis*; *querella*

³ Дуров В. История римской литературы. Санкт-Петербург : Филологический факультет государственного университета, 2000. С. 16.

⁴ Ibidem. С. 19.

замість *querela*), усічення (прислівник: *dein* замість *deinde*; *sat* замість *satis*; *turpi* *turpiter*; дієслово: *reduc* замість *reduco*; *inger* замість *ingere*; іменник: *Thessala* замість *Thessalai*).

У класичній латинській мові приголосний **h** практично не вимовлявся й процес випадіння початкового **h** розпочався в архаїчній період, хоча в багатьох випадках його наявність обумовлювалася фонологічно, оскільки сприяла семантичній диференціації слів⁵. Письменники сходилися в думці про неприпустимість для літературної мови вживання *h*– у позиціях, не передбачених мовними нормами. Висміювання цього приголосного є головною темою 84 поезії Катутла, де в іронічній манері розповідається про персонажа, що безпідставно додає **h** при розмові, відповідно, з'являються форми *chommoda* (замість *commoda*) і *hinsidias* (замість *insidias*): *...chommoda dicebat, si quando commoda vellet dicere et insidias Arrius hinsidias* (84. 1–2). Зафіксовані випадки, коли автор із метричних міркувань навмисно уникає **h**, а його випадіння створює скорочені форми: прислівники *nil* замість *nihil*; *nilo* замість *nihilo*; давальний відмінок особового займенника *mi* замість *mihī*.

Серед засобів поетичного звукопису зафіксовані різні види повторів, що є більш складними емотивними засобами та мають властивість передавати психічний стан й автора, і персонажів. Зокрема, алітерація передає настрої та мелодію поезії, оскільки має властивість посилювати фонічну виразність вірша, навіюючи почуття лагідності, навіть збуджувати настороженість, страх, запалити пристрасть⁶. Відповідно, маємо наступні види: 1) **алітерація m**: *miserunt mihi muneri Fabullus* (12. 15)*, *legistis, male me marem putatis* (16. 13); 2) **алітерація s**: *Tuae, Lesbia, sint satis superque* (7. 2), *Seu Sagas sagittiferosue Parhtos* (11. 6); 3) **алітерація t**: *quatiensque terga tauri teneris cava digitis* (63. 10), *aut teneri tenuis tinnitus* (64. 262); 4) **алітерація p**: *quem attractis pedibus patente porta* (15. 18), *pugillaria, si pati potestis* (42. 5); 5) **алітерація c**: *cum saevum cupiens contra contendere monstrum*

⁵ Корлєтану Н. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками. Москва : Наука, 1974. С. 137.

⁶ Качуровський І. Строфіка. Мюнхен : Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1967. С. 134.

* Перша цифра в круглих дужках указує на номер вірша Катутла, друга – на рядок.

(64. 101), *lumina, quam cuncto concepit corpore flammam* (64. 92);
б) **алітерація п**: *Totum illud formosa nego: nam nulla venustas* (86. 3).

На противагу алітерації діє **асонанс**, що є повторенням однакових голосних. Наступні рядки демонструють повтори звуків (а, е, о), що сприяють благозвучності та створенню певного настрою:

sed tuus altus amor barathro fuit altior illo (68.117).

sic maternus avus dixerat atque avia (84. 5).

haec atque illa dies atque alia atque alia (68.152).

ni te perdit amo atque amare porro (45. 3).

Завдяки **анафорі** Катулл розповідає про талант свого однодумця і друга Гельвеція Цінни та підкреслює важливість для літератури його поезії «Смірна»:

Zmyrna cavas Satrachi penitus mittetur ad undas,

Zmyrnam cana diu saecula pervolvent (95. 5–6).

Звертаючись у 68 вірші до покійного брата, поет використовує анафору, щоб через повтори передати власні переживання й тугу:

ei misero frater adempte mihi,

ei misero fratri iucundum lumen ademptum (68. 92–93).

Яскравий приклад використання можливостей **еніфори** проілюстровано в епіграмі до Цицерона, де Катулл говорить про велич таланту оратора й разом із тим іронізує, називаючи себе найгіршим із поетів:

agit, pessimus omnium poeta,

tanto pessimus omnium poeta (49. 5–6).

У наступних рядках епіфора передає велику радість поета, коли той дізнався про повернення додому Веранія, одного з його найближчих друзів:

o quantum est hominum beatiorum,

quid me laetius est beatiusve (9. 10–11)?

Фонетичний рівень відзначається розмаїттям засобів, що увиразнюють звучання віршів, передаючи емотивний стан автора і його героїв.

2. Лексико-семантичні особливості поезій Катулла

Поезія Катулла вирізняється яскравими образами, для створення яких поет використав ретельно дібрані виражальні засоби латинської поетичної мови, що в сукупності визначають індивідуальну манеру письма й відтворюють його світобачення. «Нова тематика, яку започаткував Катулл у римській літературі, вимагала, звичайно, таких

виражальних засобів, що могли передати світовідчуття поета, психологічний стан героя й водночас відтворити індивідуальний стиль, манеру, унікальний талант поета»⁷.

Латинська мова, як і народ, що нею говорив, була практичною й економною, по-військовому різкою і короткою, а її «фрази та речення крокували рівним і злагодженим строем до завчасно наміченої мети»⁸. Вона поступалася грецькій в образності, гнучкості, здатності до створення складних слів, разом із тим ідеально підходила для створення зразкових ораторських творів і римських правничих трактатів. Римські майстри слова поступово розвивали поетичні засоби латинської мови, формуючи при цьому норми їх уживання. Катулл, ураховуючи грецькі звичаї, зокрема досвід александрійців, і поєднуючи їх із досвідом своїх співвітчизників, завдяки власному таланту зумів створити потужний корпус виражальних засобів, серед яких виділено неологізми, вульгаризми, демінутиви, запозичення.

Неологізми. Про неологізми як засіб відтворення авторського сприйняття світу вказує С. Єрмоленко, оскільки ті «зумовлюють витворення особливого мовного світу»⁹. Неологізм є винаходом певного митця і створений не для загального вжитку, «а для того, щоб читач відчув у процесі сприйняття самого художнього твору, як перед ним народжується нове слово. Неологізм повинен завжди сприйматися як певний винахід саме даного митця, він неповторний»¹⁰.

Катулл утворює неологізми такими способами: суфіксальним, префіксальним, основоскладанням, укладаючи в слова нове семантичне наповнення, емоції й навіть негативні відтінки.

Суфіксальний спосіб: 1) *суфікси -ul-, -el-* надають предметам зменшувальних ознак (*femella* «дівчинка», *lecticulus* «постілька», *salillum* «сільничка», *sicula* «маленький кинджал», *floridulus* «холодненький», *lassulus* «трішки втомлений»); 2) *суфікс -os-* позначає велику кількість чогось («*araneosus* «повний павутиння»,

⁷ Борбенчук І. Поезія Катулла: римська спадкоємність та інновації поета. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2018. № 9. С. 31.

⁸ Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1995. С. 83.

⁹ Єрмоленко С. Нариси української словесності. Київ : Довіра, 1999. С. 305.

¹⁰ Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика. Москва : Аспект Пресс, 1999. С. 153.

cuniculosus «переповнений кроликами», *imuginosus* «переповнений уявою»); 3) суфікс **-tio-** констатує іменники зі значенням субстантивованого процесу (*irrumatio* «вигодовування», *esuritio* «голодування», *basiatio* «поцілунок»).

Префіксальний спосіб відзначається такими префіксами, що продукують неологізми: **il-** з іменником *lepidus* → *illepidus* «некрасивий, невтончений»; **in-** з прикметником *observabilis* → *inobservabilis* «непомітний»; **semi-** з дієсловом *lavāre* → *semilautus* «напіввимитий»).

У поезіях зафіксовані семантичні неологізми, що виникли в результаті зникнення афективного значення й переходу слів у розряд звичайних. Так, іменник *caper* «козел» автор уживає в значенні «козлий запах», *flammeum* «щось вогняно-червоне» конкретизує як «вогняно-червона весільна фата», *fossor* «землекоп» розуміє як «невчений чоловік, неук», *pestilentia* «чума, зараза» вживає в значенні «отрута». У дієсловах відмічається активізація дії: *basiare* «цілувати» автор уживає як «цілувати багато разів», *terefacere* «зігрівати» вживає в значенні «знову зігрівати». Прикметник *sesquipedalis* «довжина в півтора римських фути» використовує в переносному значенні «страшенно довгий» (*про зуби*). До неологізмів, які виконують стилістичну функцію, віднесено лексеми, що називають чоловічий статевий орган (*mentula, sopio, trabs, verpa*).

Вульгаризми. Поняття «вульгаризм» можна трактувати по-різному. Це й будь-які народнолатинські елементи, що співіснували в текстах поряд із літературною мовою¹¹, і відхилення на письмі в протиставленні сільської говірки літературній мові, на що вказували латинські автори (Квінтіліан, Цицерон), розуміючи під літературними нормами чіткий лексичний підбір, установлені особливості вимови, граматичне значення. Вульгаризми в поезіях Катулла – це грубі слова непристойного змісту, продиктовані тематикою окремих творів, присвячених ворогам і літературним суперникам, Цезарю та його прибічникам. Нескромні натяки, вульгарні теми римські поети використовували досить обережно (Плавт, Левій, Марк Брут, Луцилій) для досягнення ефекту пародійності, перебільшення, веселощів. Однак у Катулла така лексика є свідомим вибором, оскільки автор уникає її в поезіях до

¹¹ Корлєтяну Н. Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками. Москва : Наука, 1974. С. 104.

коханої Лесбії, при описах мастку і природи, у звертаннях до брата і друзів, у поезіях високого «ученого» стилю. Вульгаризми є стилістичною необхідністю, що «змальовують реалії римського суспільства, надають поезіям додаткової експресії та колориту, творять неперевершені поетичні образи. Їх наявність зумовлена тематикою творів, вони є повноправними художньо-поетичними засобами, що передають непристойності політичних епіграм, спрямованих проти Цезаря, Помпея, Мамурри та ін.»¹².

Катулл висміює розпусту, номінуючи окремих жінок як *moecha* «блудниця», *lupa* «вовчиця» (*проститутка*), *meretrix* «блудниця», *pessima puella* «погана дівчина» (*дівчина легкої поведінки*), а в словосполученні *semitarii moechi* (37. 16) «закуткові повії» підкреслює місце проживання цих жінок. Автор називає чоловічий статевий орган (*mentula, sopio, trabs, verpa* «член»; *serum* «чоловіче сім'я») та досить поетично описує його у вірші: *minore verpa farti estis* (28. 12); *vestra diffututa mentula* (28. 13). Також вводить дієслова на позначення сексуальних актів: *confutuere* «перебувати у статевому зв'язку», *effutuere* «виснажувати розпустою», *irritare* «годувати сосцями (про чоловіків)», *pedicare* «спати з хлопчиками». Вульгаризми слугують для висміювання розумових і фізичних вад людей: *caprimulgus* «козодій», *rus* «селяк», *vogax* «ненажера», *salarutium* «карапузик» (у значенні жалюгідної людини).

Катулл любить порушувати непристойні теми й підкреслювати вади своїх ворогів. Так, він насміхається над модником Ігнатієм, що полоסקав зуби сечею та мав звичку їх усюди вишкірювати – *quod quisque minxit, hoc sibi solet mane, dentem atque russam defricare gingivam, ut, quo iste vester expolitior dens est, hoc te amplius bibisse praedicet loti* (39. 18–21); соромить Цезаря його брудним тілом – *et erit rustice semilauta crur* (54. 2); акцентує увагу на аморальності оточення Цезаря – *Fecundum semen adulterio* (113. 4). Поет нещадний до своїх суперників у коханні, а тому висміює Руфа через неприємні запахи під пахвами, оскільки там проживає козел – *valle sub alarum trux habitare caper* (69. 6); натякає на брехливість Віктія, який може лизати сідниці – *possis/culos et crepidas lingere carpatinas* (98. 3–4).

¹² Борбенчук І. Поезія Катулла: римська спадкоємність та інновації поета. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2018. № 9. С. 31.

Досконало володіючи словом, поет «без зусиль може переходити від слів кохання до розповіді про екскременти, від поцілунків до дупи... Катулл посилається у виправданнях на те, що йому доводиться удобрювати свої рядки нечистотами, щоб утримати читача»¹³.

Велика кількість вульгаризмів, яких раніше уникали в літературі, у поезіях Катулла є не лише засобом показу суспільних вад, а й способом утримати читача й викликати якомога більший інтерес. Лихослів'я відображає римське суспільство, «яке завжди залишалося брутальним під своєю витонченістю»¹⁴, і разом із тим демонструє витончений талант, який зумів підняти непристойну вульгарну лексику до рівня поезії.

Демінутиви. Вираження своїх емоцій є однією з особливостей Катулла, цьому якнайкраще сприяють демінутиви, уживання яких можна назвати однією з характерних рис його мовлення. У латинській мові вживання зменшувальних слів пов'язано з так званою сільською лексикою (*rustici*) на позначення назв тварин і рослин і в порівнянні їх із більшими за розмірами. Експресивна лексика зустрічається в комедіях Плавта і трактатах Катона Старшого, однак вони не зуміли повною мірою використати всі можливості цих засобів у творах.

Катулл часто вживає демінутиви, хоча часто вони є немотивованими та заважають серйозному сприйняттю серйозної лірики. Поет «зловживає зменшувальними словами; ними він зобов'язаний, звичайно, кільком прекрасним віршам, але іноді ними ж псує найтрагічніші моменти»¹⁵.

Автор, використовуючи твірні основи латинських прикметників та іменників, завдяки суфіксам утворює слова з пестливою семантикою на позначення осіб (*femella* і *puellula* «дівчинка», *pipula* «дівчинонька», *pipulus* «хлопчєня», *catulus* «дитинчатко, котенятко», *amiculus* «дружок»), частин тіла людини (*oricilla* й *auricula* «вушко», *articulus* «суглобик», *brachiolum* «ручка», *labellum* «вустоньки», *latusculum* «тільце» *lacrimula* «слізенька», *ocellus* «оченятко»). Лексеми позначають малий розмір у словах, що

¹³ Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1995. С. 174.

¹⁴ Нахотт Е. История латинской литературы от ее начала до VI века нашей эры. Москва, 1914. С. 372.

¹⁵ Нахотт Е. История латинской литературы от ее начала до VI века нашей эры. Москва, 1914. С. 372.

відображають природу (*villula* «маєточок»; *ramulus* «гілочка», *codicillus hortulus* «садочок», *flosculus* «квіточка», *ponticulus* «місточок», *lapillus* «камінчик»), побутові речі (*codicillus* «табличка», *zonula* «поясочок», *saculus* «ктуночок», *salillum* «сільничка», *sicula* «маленький кинджал», *tabella* «дощечка», *calathiscus* «корзиночка», *capsula* «скринька», *corolla* «віночок», *minusculum* «подаруночок»). Досить ніжними й некілкісними є лексеми з абстрактним значенням (*specula* «маленька надія», *suaviolum* «поцілуночок», *solacium* «невеличка втіха», *medullula* «пристрасть», *lucellum* «невеликий прибуток»).

Одні й ті самі демінутиви залежно від ситуації можуть містити різний зміст. Так, *lectulus* «ліжечко» в 64 епіграмі передає пестливе значення, а в 57 епіграмі глузування автора з приводу сексуальних стосунків між Цезарем і Мамуррою. Поет ніжно називає свої твори *versiculus* «віршик», *epistolium* «маленький лист», *libellus* «книжечка» й водночас завдяки зменшувальній формі підкреслює неякісно написану книжку (14) чи в гумористичній формі запитує друга, коли той поверне його книжечку (55).

У поетичних текстах зафіксовані демінутиви прикметників, які виражають:

1. градацію зменшення: *lassulus* «трішки стомлений», *languidulus* «трішки сонний», *turgidulus* «трішки припухлий», *ividulus* «трішки мокрий»;

2. градацію збільшення: *perlucidulus* «досить прозорий», *pellidulus* «бліденький», *turpiculus* «досить негарний», *misellus* «біднесенький», *floridulus* «більш квітучий», *frigidulus* «холодненький»;

3. кольорову гаму: *albulus* «білесенький», *aureolus* «золотистий», *lacteolus* «молочно-білий».

Також відмічені лексеми, що пройшли повторну демінутивізацію, а саме: *tener* «ніжний» → *tenellus* «ніжненький» → *tenellulus* «ніжнесенький»; *mollis* «м'який» → *molliculus* «м'якенький» → *mollicellus* «м'якесенький»; *lectus* «ліжко» → *lectulus* «ліжечко» → *lecticulus* «маленьке ліжечко».

Запозичення. Тісні контакти греків і римлян у суспільно-політичній, культурно-релігійній сфері пояснюють наявність грецизмів у латинському словнику. Незаперечний вплив грецької літератури на римську, а також підвищене захоплення грецькими літературними зразками спонукали Катутла до свідомого використання запозичень у творах. У поезіях трапляються слова, що

давно ввійшли до складу латинської мови, а деякі використані вперше з метою номінації нових понять. Аналіз запозичень дав змогу виокремити кілька семантичних полів, які відображають світобачення й життєві установки поета. Семантичне поле **«діяльність людини»** представлена лексемами, що мають відношення до музичного мистецтва (*cymbalum* «кимвал», *tympanum* «тимпан», *chorea* «хоровод», *chorus* «хор», *orgia* «оргії», *thiasus* «тіас, вакханічний хоровод»), літератури (*carta* «папір, книга», *hendecasyllabus* «одинадцятискладний вірш», *iambus* «ямб», *palimpsestus* «палімпсест», *rapyrus* «папір з папірусу», *poëta* «поема»), називають осіб (*cinaedus* «кінед, танцівник», *erhebus* «ефеб, юнак», *moëcha* «повія», *poëta* «поет», *satyrus* «сатир»).

Семантичне поле **«матеріальна культура»** об'єднує лексику на позначення предметів одягу (*corolla* «віночок», *crepida* «сандалія», *focus* «прикраса», *soccus*, «легке грецьке взуття», *mitra* «митра, тюрбан», *strophium* «строфії, пов'язка для грудей», *zona* «пояс», *zonula* «поясочок»), предметів ужитку (*calathiscus* «корзиночка», *cista* «скриня», *grabatus* «низьке ліжко», *mnemosynum* «подарунок», *sacculum* «мішечок», *talentum* «талант, міра грошей», *pera* «сума»), будівельні споруди (*gymnasium* «гімназій», *palestra* «палестра, гімнастична школа», *thalamus* «кімната», *phaselus* «швидкісне судно», *platea* «вулиця, двір»). Семантичне поле **«географічні назви»** представлене лексемами, що називають міста (*Cyrene* Кірені, *Delphi* Дельфи, *Durrachium* Дирахії, *Thespieae* Теспії, *Olympus* Олімп, *Pharsalus* Фарсал, *Pheneus* Феней, *Syrtis* Сирт, *Zmyrna* Смірна), країни (*Aegyptus* Єгипет, *Colchis* Колхіда, *Emathia* Ематія (Македонія), *Phrygia* Фрігія, *Propontis* Пропонтида, *Thessalia* Фесалія), острови (*Cyclades* Кіклади, *Rhodos* Родос), водні об'єкти (*Phasis* Фасида, *Rhenus* Рейн), гори (*Cytorus* Кітор, *Dindymus* Диндими, *Theropylae* Фермопіли).

Семантичне поле **«міфологічні уявлення»** відображає вірування давніх людей та об'єднує лексику, що називає богів (*Amphitryoniades* син Амфітріона, тобто Геркулес; *Phaëtho(n)* Фаетон; *Prometheus* Прометей; *Amphitrite* Амфітріта, дружина Нептуна; *Cybele* Кибела; *Dindymena enimet* Кибели; *Erycina* Ериціна; *Scylla* Сцилла; *Themis* Феміда; *Thetis* Фетіда; *Thia* Тія; *Zephyritis* Зефірітіда), міфологічних героїв (*Achilles* Ахілл, *Antimachus* Антімах, *Chiron* Хірон, *Otho* Отон; *Peleus* Пелей, *Telemachus* Телемах, *Theseus* Тесей), сузір'я (*Bootes* Волопас, *Hydrochous* Водолій, *Oarion* Оріон).

Окрім іменників із грецької мови автор запозичив прикметники, серед яких виділено патроніми (*Aeetaeus* «еетів», *Hyperboreus* «північний», *Erectheus* «ерехтеїв, афінський», *Penelopeus* «пенелопин», *Protesilaeus* «протесилаїв», *Theseus* «тесейв», *Polyxenius* «поліксенин»), топоніми (*Amathusius* «аматунський», *Assyrius* «азійський», *Sylleneus* «кіленський», *Cytorius* «кіторський», *Gortynius* «критський», *Phrygius* «фрігійський, троянський», *Bithynus* «віфінський», *Hyrscanus* «гирканський»).

3. Лінгвостилістичні особливості поезій Катулла

Традиційні уявлення про образну систему, закладені ще античними письменниками, переглянуті сучасними науковцями, які, урахувавши погляди когнітивної лінгвістики, виокремили з-поміж інших тропів концептуальну метафору й концептуальну метонімію (Дж. Лакофф, М. Джонсон) і розглядають їх спосіб пізнання світу у взаємодії людини з навколишнім світом. **Метафору** є тими мовними явищами, які «закладені в понятійній системі людини. Отже, метафоричним є передусім мислення, а мовні метафори – це не більше, ніж зовнішня маніфестація цього феномену»¹⁶.

Метафоричні висловлення Катулла пов'язані з «ученою поезією», заснованою на суб'єктивних відчуттях і втаємничених, відомих лише автору знаннях, а також із творчим методом, започаткованим поетом у римській літературі, в основі якого лежить розкриття внутрішнього світу героя через його приватне життя»¹⁷. Так, саме метафора лежить в основі творення драматичного образу Аттіса, який у пориві безумства скопив себе та поклав життя служінню богині Кибелі. Психоемоційний стан юнака переданий словами, що відображають його розпач та усвідомлення скоєного: *Ego mulier, ego adolescens, ego ephēbus, ego puer, / Ego gymnasi fui flos, ego eram decus olei* (63. 63–64). Завдяки метафоричним перенесенням відтворено силу кохання ліричних героїв: *fructus amoris* (55. 19), *dulcis amor gyro devocet aereo* (66. 6), *...mens caeco flagrabat amore* (67. 25), *basia surripiam* (99. 16), *liber ut innuptae poteretur flore novercae...* (64. 402) *...declarant gaudia vultu* (64. 34).

¹⁶ Гапченко О. Когнітивні аспекти метонімії. *Українське мовознавство*. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2016. Вип. 1 (46). С. 55.

¹⁷ Борбенчук І. Метафора і метонімія у структурі поетичного тексту Катулла. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2019. № 11. С. 6.

Відповідно до принципів когнітивної лінгвістики, у метафорах можна побачити відображення структури свідомості самого автора: сповнену любові й ненависті душу: *et tristis animi levare curas* (2. 10); *mens anxia pervigilat* (68. 8); *tibi flexanimo mentem perfundat amore* (64. 330); віру в невблаганність долі: *missus credens immiti Thesea fato* (64. 245), *talia divino fuderunt carnime fata* (64.321), *cun te reduceat aetas prospera sistet* (64. 237); поетично оспівані буденні турботи: *iucundum cum aetas florida* (68. 16), *pestis amicitiae* (78. 6), *irrita ventosae linquens promissa procelae* (64. 59); *non falax attenuate frondatorum arboris umbram* (64. 41).

Метонімія, відіграючи важливу роль у мові й мисленні, уживається в повсякденному спілкуванні, роблячи «комунікацію більш змістовною, осмисленою, пов'язаною з досвідом»¹⁸. Для Катулла є важливою літературна діяльність, тому він пише про «поетичні витівки» (*meas nugas* (1. 4), ямби (*in meos iambos* (40. 2), а, критикуючи таланти суперників, називає іменами авторів їхні поетичні доробки (*Caesios, Aquinos, / Suffenum, omnia colligam venena*. (14. 18-19); *nefaria scripta Sesti* (44. 18); *at Volusi annales Paduam morientur ad ipsam* (95. 7); *at populus tumido gaudet Antimacho*. (95b); *maestius lacrimis Simonideis* (38. 8). Переосмислення окремих міфологічних образів призвело до появи метонімії, пов'язаних із богом і сферою його діяльності. Відповідно, автор використовує ім'я бога Гіменея замість слова «шлюб»: *Qua rex tempestate novo auctus hymenaeo* (66. 11); красу Лесбії називає Венерою: *Tum omnibus una omnis surripuit Veneres* (86. 6); мовчання – Гарпократом: *Corneli, et factum me esse puta Arpocstatem* (102. 4); хліб – Церерою: *nimio e labore somnum capiunt sine Cerere* (63. 36); рідну домівку – ларами: *ac peregrine / labore fessi venimus larem ad nostrum* (31. 9). Метонімічні перенесення торкнулися конкретних явищ, переданих абстрактними поняттями: під словами «жарти і вино» розуміється як поетичний твір легкого характеру, написаний у нетверезому стані: *Reddens mutua per iocum atque vinum* (50. 6), так і бенкет із великою кількістю вина: *Marrucine Asini, manu sinistra / non belle uteris: in ioco atque vino / tollis lintea neglegentiorum*. (12. 3).

¹⁸ Борбенчук І. Метафора і метонімія у структурі поетичного тексту Катулла. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2019. № 11. С. 7.

Катулл вдається до **гіперболи**, маючи на меті саркастично висміяти суспільні вади, поглузувати над Цезарем і його однодумцями. Гіпербола передає масштаби панування розпусти й негативне ставлення поета до цього:

*Consule Pompeio primum duo, Cinna, solebant
Maeciliam: facto consule nunc iterum
manserunt duo, sed creverunt milia in unum / singular (113. 1–3).*

В іншому випадку автор використовує гіперболу, щоб відобразити свою закоханість у Лесбію, передати душевні радості й муки цього почуття:

*Da mi basia mille, deinde centum,
Dein mille altera, dein secunda centum,
Deinde usque altera mille, deinde centum,
Dein, cum milia multa fecerimus... (5. 7–10).*

Активне використання **антономазії** дало змогу відтворити характерні властивості й ознаки згадуваних осіб, адже, замінюючи власну назву на загальну й навпаки, Катулл створює неповторні образи та спонукає читача їх упізнати. Крім того, він прикрашає поетичну мову яскравими епітетами, в основі яких закладені специфічні риси. Так, богиню Діану автор називає *Latonia* (тобто Велика Діана), *Trivia* і *Luna* (вкладаючи розуміння період зникнення місяця, що, за давніми віруваннями, розумілося сходження богині в підземне царство й пояснення її потрійного володарювання на небі, землі, в Аїді). Вона також близнючка Феба *Unigena Phoebi* та нащадок Зевса *magna progenies Iovis*. Автор указує соціальну належність героя та, відповідно, через антономазію підкреслює родовий стан. Насамперед Афродіта – *Arsinoes Locridos* (66. 54) «*Арсіноя Кінрїда*», Геракл – *falsiparens Amphityoniades* (68b. 112) «*несправжній син Амфитріона*»; Пенелопа – *matre Telemacho* (61. 230) «*мати Телемаха*»; Геліос – *progenies Thiae clara* (66. 44) «*син Фії славний*».

Поет майстерно створює синонімічні ряди на позначення богів, чітко підкреслюючи їхні первісні функції, що з часом змінилися або взагалі зникли зі свідомості людей. Зокрема, Зевс є батьком богів (*pater divum*), родоначальником богів (*ipse divum genitor*), весільним батьком, що видає заміж свою доньку (*pater ipse*). Афіна постає як жителька святого Ітона (*sancti incola Itoni*), володарка швидкого Тритона (*rapidi Tritonis era*), богиня усіх міст (*diva in summis urbibus arces*). Гіменей не лише шанувальник гори Гелікону (*collis Heliconii cultor*), а й син Уранії (*Uraniae genus*), повелитель Венери (*dux bonae Veneris*). У поезіях Катулл прославляє свого духовного

наставника, грецького поета Каллімаха, називаючи його Баттіадом, тобто нащадком Батта, що заснував у 650 р. до н.е. місто Кірени. Наведені рядки виражають повагу до Каллімаха та його творчості: *expressa tibi carmina Battiadae* (65. 16); *carmina uti possem mittere Battiadae* (116. 2).

Перифраза будується за принципом заміни назви явища розширеним поняттям. Так, лексему «*ciciti*» Катулл розписує як *qui postquam niveis flexerunt sedibus artus* (64. 303) «зігнули білосніжні члени»; «розбагатіти» – *iam Bithynia, quo modo se haberet* (10. 7) «і про Віфінію, як їй там живеться»; «спати» – *languidulosque paret tecum coniungere somnos* (64. 331) «і бажає одружитися з тобою в солодкому сні»; «розлучатися» – *coniugis ante coacta novi dimittere collum* (68. 81) «від шиї чоловіка була змушена відірватися».

Досить поетично автор використовує перифрази міфологічного змісту: «**прясти долю**» передає *aeternumque manus carpebant rite laborem* (64. 310) «а звичні руки трудилися над вічною роботою»; «**вийти заміж**» – *Hesperus e nobis, aequales, abstulit unam* (62. 32) «Геспер одну з нас, дівчата, забрав». Завдяки їм називає людські почуття: **кохання** – *sanctae foedus amicitiae* (109. 6) «союз святої дружби»; **предмет кохання** – *omnia nostra bona* (77. 4) «усе мое добро»; **вірність** – *fata penelopeo* (61. 230) «слава Пенелопи».

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все викладене, робимо такі висновки:

1. На формування ідіостилю Катулла вплинули суспільно-політичні чинники, римські літературні та культурні стандарти, грецькі традиції, насамперед александрійська поезія, а також суб'єктивні причини, зокрема світоглядні орієнтири поета, життєві обставини й прагнення вийти за встановлені канони. На матеріалі поетичних текстів виявлено, що особливості авторського стилю, реалізуючись на фонетичному, лексичному, стилістичному рівнях, відзначаються високим ступенем експресивності.

2. З'ясовано, що фонетичні засоби сприяють архаїзації, вирішують метричні можливості латинської мови. Завдяки алітерації та асонансу автор посилив милозвучність і ритмічність поезій. Використовуючи анафору й епіфору зумів вплинути на психологію читача, поглибити значущі моменти та навіть викликати співчуття до своїх героїв.

3. Серед лексико-семантичних особливостей виділені неологізми, запозичення, вульгаризми, демінутиви, які є потужним засобом індивідуалізації стилю Катулла. Авторські неологізми,

утворені основокладанням, суфіксальним і префіксальним способом, номінують нові поняття й розширюють словник латинської мови. Уживання вульгаризмів пояснюється тематикою творів, бажанням викрити суспільні вади й висміяти недоліки конкретних осіб. Завдяки таланту поетові вдалося піднести вульгаризми до рівня поетичних засобів і збагатити літературну латинську мову.

4. Важливу роль у творах відіграють запозичення з грецької мови. Поет послуговується словами, що давно були в римському побуті, а деякі залучає вперше, оскільки цього вимагає тематика творів і стилістичні потреби. Виділені семантичні поля грецизмів характеризують світобачення автора, його творчу натуру, релігійні переконання. Демінутиви є одним стильових прийомів, які залежно від контексту виконують у поетичних текстах зменшувально-пестливу й іронічно-саркастичну функції, а легкість, з якою автор їх продукує, вкотре підкреслює його майстерність і новаторські тенденції.

5. Серед лінгвостилістичних особливостей відзначено метафору й метонімію як основні образно-тропеїчні засоби, що передають внутрішні почуття автора, його світогляд і культурні цінності та підкреслюють обізнаність у різних сферах життя. Автор вдається до гіперболи, зображуючи моральний занепад римської верхівки й силу свого кохання до Лесбії, до антономазії, відзначаючи специфічні властивості згадуваних осіб, до перифрази, створюючи яскраві образи й опоетизовуючи досить буденні речі.

6. Фонетичні, лексико-семантичні та лінгвостилістичні особливості активно формують ідіостиль Катулла, додаючи високої художньої цінності його поезіям і засвідчуючи винятковість поетичного таланту.

АНОТАЦІЯ

У сучасних лінгвістичних дослідженнях усе більш актуальним при вивченні творчості автора стає звернення уваги на лінгвокогнітивні та лінгвокультурні чинники, що формують індивідуальний стиль.

У статті комплексно проаналізовано ідіостиль римського поета Катулла (87–54 рр. до н. е.) та визначено основні засоби, що характеризують його поетичне мовлення. Бажання автора вийти за наявні літературні традиції та мовні норми спонукали його до створення власного корпусу виражальних засобів, що реалізують поетичний талант і відображають світобачення.

Для подолання метричних складнощів у латинському віршуванні і створення додаткової милозвучності автор застосував низку фонетичних прийомів (монофтонгізація дифтонгів, синкопа, спрощення, подвоєння, усічення). Різні види повторів (алітерація, асонанс, анафора, епіфора) як більш складні емотивні засоби використані ним для посилення фонічної виразності, відтворення емоційного стану героїв, доповнення змісту поезій.

Серед лексико-семантичних особливостей виділені оригінальні виражальні засоби, зокрема вульгаризми як грубі слова непристойного змісту, що позначають окремих осіб, статеві органи, сексуальні акти. Вони формують ідею окремих творів, метою яких є висміювання вад суспільства й конкретних постатей. Використовуючи твірні суфікси, автор створює демінутиви, що позначають малість осіб, предметів побуту, природних та абстрактних явищ. Грецизми, обумовлені тематикою творів та експресивно-стилістичною необхідністю, уживаються на позначення нових і наявних понять.

Серед лінгвостилістичних особливостей виділено метафору, що пов'язана з «ученою поезією», заснованою на суб'єктивних відчуттях, і творчим методом розкриття внутрішнього світу героя через його приватне життя. Для поглиблення комунікації поет використовує метонімічні перенесення, для висміювання суспільних вад і передачі глибоким почуттям удається до гіперболи, для створення образів богів і підкреслення їхніх функцій обирає антономазію й перифразу.

Література

1. Борбенчук І. Поезія Катулла: римська спадкоємність та інновації поета. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2018. № 9. С. 29–32.
2. Борбенчук І. Метафора і метонімія у структурі поетичного тексту Катулла. *Науковий вісник Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (Мовознавство)»* : збірник наукових праць. Дрогобич, 2019. № 11. С. 5–8.
3. Борбенчук І. Запозичення як засіб поетичної мови Катулла. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія»*. Маріуполь, 2020. Вип. 22. С. 103–107.

4. Гапченко О. Когнітивні аспекти метонімії. *Українське мовознавство*. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2016. Вип. 1 (46). С. 53–65.
5. Дюрант В. Цезарь и Христос. Москва : КРОН-ПРЕСС, 1995. 736 с.
6. Єрмоленко С. Нариси української словесності. Київ : Довіра, 1999. 432 с.
7. Качуровський І. Строфіка. Мюнхен : Інститут Літератури ім. Михайла Ореста, 1967. 359 с.
8. Корлэтяну Н. Исследование народной латыни и ее отношений к романскими языками. Москва : Наука, 1974. 302 с.
9. Мегела І. «Люблю і ненавижду» Катулла VS «Ars amatoria» Овідія. *Studia Linguistica*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. С. 20–30.
10. Нажотт Е. История латинской литературы от ее начала до VI века нашей эры. Москва, 1914. С. 360–374.
11. Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика. Москва : Аспект Пресс, 1999. 231 с.
12. Черник О. Ідіостиль письменника як лінгвістичний феномен та методи його вивчення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 1 (83). С. 113–121.

Джерела ілюстративного матеріалу

Valerii Catulli C. Carmina. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano, New York, 1958. 113 s.

Information about the author:

Borbenchuk Iryna Mykolaivna,

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Theory, Practice and

Translation of the English Language

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

37, Peremohy avenue, Kyiv, 03056, Ukraine